

Оскар Таргаља
ВЕЛЕИЗДАЈНИК
(Моје успомене из борбе против црно-жутог орла)
у два дијела

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2023.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа који је доделио средства за суфинансирање]

ОСКАР ТАРТАЉА

ВЕЛЕИЗДАЈНИК

(Моје успомене из борбе против црно-жутог орла)

у два дијела

Предговор написали:

Нико Бартуловић

Др Анте Тресић-Павичић

Савремени предговор

Бојан Драшковић

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

Оскар Тартаља између два рата

Мојо:

– Не дај ми, боже, поднијети оно, што човјек може да
поднесе.

Народна њословица.

– Тко се ријеши да води политику, има да спреми леђа.

Народна њословица.

– Für einen intelligenten Mann ist genug 5 Jahre Kerkers,

Dr. Edler von Zwiedinoh,

*њредсједник сената врховној и касационој суда
у Бечу 28. IV 1916. њри вијећању да ли да ми се њовиси казна.*

– Писање је отров, који дјелује тако, као у предратно
доба Засѡава Оскара Тартаље.

*Бивши ц. кр. аусѡријски ѡенерал и ѡолавар Босне и
Херцеѡвине барун Саркоѡић у једном извјештају бечкој
влади.*

– Нек мре тко хоће да живи, нек живи тко хоће да мре.

Принц Ђорђе Карађорђевић за анексије Босне.

Ову књигу успомена написао сам без икакoвих литерарних претензија. У њој сам изнио успомене једног идеалисте и националисте, који мисли, да је потребито, да неки моменти из борбе за уједињење, иако „преживјели“, не падну у заборав.

Књигу посвећујем: *доброј мојој мајци и суѡрузи Валерији*, који-ма сам у тешким данима кушње, борбе и страдања огорчио живот и проузроковао толико боли, суза и патња. А посвећујем ју и *мојој јединици малој Расеми*, да када поодрасте, сазна какав јој је био тата, што је све учинио и претрпио за идеју, па да и она буде добра Југославенка, вјерна оним идеалима за које сам се ја борио и страдао, а које сам јој усадио у срце још као маленом дјетету.

Сѡлић–Заѡреб, О новој години 1928.

Др Оскар Тарѡаља.

31.912

D. OSKAR TARTAGLIA

VELEIZDAJNIK

Умјесто предговора

Г. Ситон-Вотсон, добар пријатељ нашега народа, али човјек који нимало не крије да рад предратне националистичке омладине није симпатичан његовим начелима либералне и еволутивне политике, морао је ипак да констатира у својој књизи *Сарајево*, да је пред рат „права иницијатива у Југословенском питању брзо прешла била из руку државника и политичара у руке одважних и фанатичних омладинаца, који не презаху ни од чега, и које ни непосредне посљедице нису биле кадре застрашити“.

Са овим почињем зато, јер знам да ће многи супериорни родољуб, посланик, активни или бивши министар, већ при самој појави Оскарове књиге, казати: „И опет ти блажени омладинци са својим мучеништвом! Досадили су више!“

А ипак, на жалост, нису досадили! Не само што нису досадили, већ су се, као стидљиве дјевојчице, повукли, нетко у запрашену писарну, нетко у изгладњелу литературу, нетко у журналистичко теглење, нетко у биједу и невољу, а нетко у болест и у гроб. А можда је требало баш досадити! На главу се попети требало је, и не дати да се држава управља по критеријима забушаната, коморција, денунцијаната и шверцера, већ по аманету оних, који су пали и по идеалима оних, који су издржали ватру, и случајно остали живи. Али што да се сада кука?! Онда, када су почела сва та Народна Вијећа и остала предсобља за стицање каријера, омладинци су још били по фронтovima, по тамницама, по болницама и у еми-

грацији, а око трпезе се нашло оно, што је умјешно знало да избјегне свему. Па ето, ако ништа друго, нека се бар зна!

И зато – уважени Господине, Званични Родољубе, Оскар има право! Ви његову књигу немојте читати, а наћи ће се можда нетко и у овом времену обрнутих, вриједнота, тко ће и то учинити. А ако ни то, нека остане као докуменат! И прије су пустошиле земљу кужне болести и владала времена корупционистичких Апокалипса, али су нове генерације полазиле увијек изнова у потрагу за племенитим цвијетом непрорачунатих заноса, идеала и самопожртвовања. Ми смо толико несавремени да и у то вјерујемо. И када бисте прочитали бар страницу Оскарове књиге, увјерили бисте се, поред све њене горчине, да је и она написана само зато што и он, као и још неколико изопћених, никако не мисле да су посљедњи који су „лудовали“; шта више су увјерени да ћете сви ви још грдно давати петама ватре пред лудовима, који ће доћи!...

Оскарова књига, није литература. Није ни политика. Он не пази ни на форму, ни на правила друштвене (а то значи, ни политичке) дискреције. Он прича истину. Сватко не би имао права на то, али га он има, јер је у свакој прилици био човјек на биљези. Можда хировит, нагао, и шта хоћете, али племенит и добар човјек; родољуб, не кабинетски, већ од оних са коријењем у истинском народу; радник посвуда и без одмора; поштен и јуначан до тврдоглавости; пожртвован друг и страдалник без позе, са неисцрпивом залихом ведрице и оптимистичког хумора, који је сав био збијен у његовом познатом, мало драстичном, али зато врло карактеристичном пржунерском геслу: „Saldo in gambe – merda morir!“

Посебно би се поглавље дало написати о тој лудој, са свим логикама зараћеној вјери нас „Фркљевачких музикаша“, како нас је називао Тонислав Малвасија. Јер, ако је вани и било тих, који су вјеровали послуже албанске калварије, и послуже капитулације Румуњске, и послуже екартирања Русије, они су то могли, јер су до њих допирале вијести бар негар-

ниране. Али све што смо дознавали ми, било је тако на кубус погоршано од швапских стражара, да се чинило удешено баш да нас утуче! А ипак, ни часка се није сумњало! И када су нам јављали да су Нијемци у Паризу, вјеровало се; и када смо чули да су заробили краља Петра, гризло се усне, али се вјеровало! Оскар је од првога дана имао у глави чланак, којим ће да поздрави Бијеле Орлове у *Засиави*, и он је мислио на тај чланак и онда, када је полазио на операцију као на смрт, и онда, када је скапавао од глади и студени у самицама Карлау. Ведар и пун вјере, он је за другове био као сунчана зрака у чами ћелије, као зелена гранчица што се заплела између решетака. Симпатичан и најмрзовољнијима, постао је синоним пркоса и отпора, поуздања и несломивости, врагољанства и доброг другарства, у свим разговорима. „Оскар“ је, не само код нас, његових другова, и не само у Далмацији, него и помало изван ње, име које не треба додатака. Не треба ни „Др“, ни „Тартаља“! Доста је казати Оскар, и свачије је лице ведро, јер зна тко је то.

Зато Га и не представљам, а књига се представља сама од себе.

Сплит о Божићу 1927.

Нико Барџуловић

18C98
H 13587
II 5581
DR. OSKAR TARTAGLIA:

VELEIZDAJNIK

(MOJE USPOMENE IZ BORBE
PROTIV CRNO-ŽUTOG ORLA)

U DVA DIJELA

PREDGOVOR NAPISALI:

NIKO BARTULOVIĆ I DR. ANTE TRESIĆ-PAVIČIĆ

NASLOVNU SLIKU IZRADIO:

ANGJEO UVODIĆ

CIJENA 30 DINARA

ZAGREB-SPLIT 1928.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHT (D. ŠREPEL), ZAGREB

Предговор II дијелу

Једна од највећих неприлика оних који пишу мемоаре јест, да морају писати о себи; а писати о себи, увијек је незахвално, и увијек на штету онога који пише. Па ипак је потребно и корисно писати мемоаре, јер остају као савремени документи за будуће хисторичаре. Било да писац говори о себи искрено, што о себи мисли; било да из чедности (чедност је трибут лицумјерности, који друштво од писца захтјева у знак поштовања) потцјењује своје заслуге, његово писање је увијек на његову штету; а највише је на његову штету, ако упане у обичну погрешку, у коју се врло лако, често нехотице, упада, да било у чему прецјени своје заслуге.

То све др Оскар Тартаља врло добро зна, па ипак је имао смјелости да напише своје успомене под насловом *Велеиздајник*, од којих објелодањује овдје и II дио: „Од 1914. до 1918, Свјетски рат у тамници и казниони“. Ко познаје Оскара Тартаљу неће захтјевати од њега онај трибут лицумјерства, па ма називао се и красним именом чедности; него ће очекивати да говори искрено, паче и безобзирно, истину у почаст истини, која мора да стоји свакому више него туђа жеља туђе чедности, за повећање своје вриједности. Оскар је писао онако, како је осјећао, како је проживио без кићења и без обзира према коме било. Осјећао је потребу да рече што је било, јер се много тога и то врло брзо заборавља. Настоји се подушити многе красне успомене, и покрити тмином забашуривања многе неугодне. Људе, који су

највећом лакоћом стављали живот на коцку за идеал народног ослобођења и уједињења; и што је још много ужасније, који су се неустрашиво излагали свирепим аустријским прогонствима, баца се у позадину, гони их се из јавнога живота, не да им се пригоде, да служећи отаџбини зарађују у њој комад хљеба. Ја познајем много таквих, а међу њима је и др Оскар Тартаља. С друге стране пузавци, грамзиоци, доушници, који су у доба аустријске тираније били кадри починити најгрозније опачине проти народу и отаџбини, само да се дочепају положаја и добростања, који су потајно оптуживали најбоље патриоте, који су састављали проти њима оптужнице, који су давали крива свједочанства, и на миг тиранина осуђивали најчеститије људе, који су послали у тамнице, у концентрационе логоре, на вјешала, на стријељање на тисуће најбољих синова нашега народа, ти људи данас заузимају у нашој држави часне, а често и врло високе положаје. И то се догађа једним кинизмом, који забрињује. Каже се: „Они, који су служили вјерно и покорно Аустрији, служиће вјерно и покорно и нама“. Ово не само да је неморално до огавности, него је и ужасно опасно. Они, који тако мисле и говоре, нити имају правога поноса и људскога достојанства, него немају ни памети. Они не знаду да ти издајнице и шпијуни нису вјерно служили Аустрији, него самима себи, и да у опће нису способни да икому служе у добру, него својој себичности. Ми смо их видјели на дјелу. Док је било и најмање искре наде да ће се Аустрија спасити из ратне олује, они су јој служили као покорна вижлад, а према народу су били бијесни вукови. Нетом је та искра угаснула постадоше најусхићенији Југославени (не, то је мало за њих, а доста за поштењаке!) него Срби, шта више радикали, да не буде ни најмање сумње, да су они најгорљивији патриоте нове неочекиване отаџбине. На свим јавним зборовима, на скупштинама, они постадоше најодушевљенији говорници. Гурају лактима и ногама натраг оне, који су чамили по тамницама, излагали живот на бојиштима, или на аустријским стратиштима, да протурају себе у прве редо-

ве. Они исти, који су били доушници Аустрије, данас су доушници наше владе и не само наше. Догураше се чак до конференце мира у Паризу! Посљедице њихове вјерности видимо у „Нептунским конвенцијама“, које нам још пријете као Дамоклов мач, и које ће, ако буду примљене, неизбежно уродити једним ужасним ратом... А могао бих навести и других примјера и то безброј. За случај да која несрећа заде- си нашу државу, они би се као вукови бацили на њу, да јој разглобу кости на бојишту, а што је најгоре, они без сумње и данас рују под овом величајном зградом, која почива на костима милиона хероја и мученика, и многи су од њих у потајној служби наших добрих сусједа.

Је ли чудо да се против тога др Оскар Тартаља буни? Када се не би бунио, затајио би своју прошлост, затајио би љубав прама овој светој отаџбини, за коју је, увјерен сам, и данас, као за вријеме аустријске тираније, спреман заиграти нештедице своју симпатичну главу.

У његовој књизи букти неугасна мржња и на саму успомену Аустрије. Та га мржња мучи вучјим бијесом, као бијесна глад у карлаушкој казниони, као трогодишње свакидање очекивање вјешала, стријељања, умирања у шталама, у подземним ћелијама. Али се осјећа и разочарање над стањем у нашој држави. Он је био један од оних многих, који у својој отаџбини, за коју су давали све, па и свој млади живот, не нађоше мјеста, да јој могу вјерно служити, него видјеше себи претпостављене аустријске улизице. Али више него то – јер је он ипак знао својом енергијом створити себи могућност опстанка и докторску диплому – боли га јадно стање у којој се држава налази, боли га разочарање над онима, у које вјеровасмо, и који су били најљепша догма наше народне вјере; боли га непоштовање према успомени милиона хероја, који умријеше за исти идеал, за који ми умирамо, и ако чудом не доумресмо по аустријским тамницама. Јер што је него непоштовање према том милиону хероја и мученика, довести нашу државу до данашњег стања?

Оскар Тартаља у млађим данима,
преузето из књиге
Обиље Тартаља у Силмију

Др Оскар Тартаља није написао своју књигу са литерарним претензијама. Сврха је књизи само политичка. Ипак ту и тамо при читању задрхћу неке жице на срцу од ганућа, као нпр. кад описује посјет своје старице мајке у тамници, бриге своје заручнице, која се увијек нађе у близини, када је Оскар у којем критичном положају, ужас глада у казниони Карлау итд.

Ја сам увјерен да би ко год други неке моменте Оскаровог тамновања могао приказати и вјерније од њега, јер што он не може да каже, то би другому било допуштено.

Ја се нпр. сјећам, да он није хтио ни да чита њемачке новине, да га не би поколебале у вјери у коначну побједу праведне ствари. Ма како ужасне вијести долазиле с бојишта, Оскар би шалом отпрхнуо тугу бојажљивих и забринутих. Он је био уопће највеселији у читавом друштву аустријских домаћих заробљеника. Он је био весео, и улијевао нам срчаности и онда када га изнашаху из наше ћелије за операцију од апендицитиса, и ако је знао какви су крвници њемачки лекари за нас велеиздајнике. Мени је срце пуцало од туге, и једва сам задржао сузе на очима, да их он не опази. А он је одлазио са смјешком на лицу, и са једном шалом у којој је био највећи презир за очајнике. С њиме је из наше ћелије нестало шале и весеља. Сви се смркнусмо, а развеселисмо се

истом, кад је његов брат др Иво добио вијест да је Оскар изван опасности.

Оскарова књига није без мана, али мане ће опазити и изнијети други, дакако гледане јаким повећалом, нарочито они, које његов понос и самосвјест повриједе, а поготово његов презир конфидената и доушника. Он тим презиром овако закључује своју књигу:

„Југославија није данас она и онакова, како смо хтјели, како смо ју замишљали и за какву смо се борили! Хвала народним трговцима и фаризејима она је данас сјена оне Југославије какву смо ми замишљали. Кад нестане тих трговаца и фаризеја, који су раздијелили хаљине њезине, кад омладина југославенска узме корбач у руке и растјера те трговце и фаризеје, онда ће Југославија бити оно и онакова, какву смо ми замишљали: чиста, јака и моћна.“

Евала Оскаре! Бичевали смо те трговце и фаризеје, када их је Аустрија штитила и напињала нам над главама вјешала, и нисмо их се бојали! Не бичевати их и данас, и не гонити их са позорнице свјетлости, љепоте и доброте, била би кукавност, која није позната онима из ћелија Марибора и Граца. Нека вичу на нечедност, али нека зајакну под бичем оних, који су били вични бичевати моралним бичем аустријске крвнике по образу. Треба их гонити, докле их не одринемо са позорнице свјетлости у душље мрака и заборави.

Сплит 20. децембра 1927.

Др Анџе Тресић Павичић

I ДИО

ПОКРЕТ ЈУГОСЛАВЕНСКЕ
ОМЛАДИНЕ ДО СВЈЕТСКОГ РАТА

1.

ПРВИ КОРАЦИ У ЖИВОТ И ПОЛИТИКУ

Родио сам се у Сплиту 3. VIII 1887. у 4 сата поподне. Дакле Сплићанин, прави Сплићанин! А Ви знате: ча је силна Лондра контра Сплиту граду. По жељи маме, која је у то вријеме читала неки роман, у којем се главно лице звало Оскар, дадоше ми на крштењу име Оскар, или точније: Oskar-Maria ex nobilibus Tartaglia – како стоји у крштеници. О свом дјетињству се не сјећам скоро ништа. Тек то, да сам био маларичан, да сам страшно трпио од зубобоље и да сам био такав и толики враг, да ме мама за казну облачила у женско одијело моје старије сестре и затварала у служинској соби, а отац пријетио да ће ме затворити у сјемениште и дати у попове.

Г. 1899. ступио сам у први разред гимназије у Сплиту. Географија и језици били су моја слаба страна. Био сам јако растресен и жив, весела али и бунтовна натура. Бистар и отворен, али слаб ђак. Трећи и четврти разред гимназије нијесам пропао, али сам их „својевољно“ опетовао и то трећи по упути професора, а четврти ради болести. Волио сам много да читам новине и књиге, само не оне школске. Професори су ме сви волили, осим професора њемачког језика и вјероучитеља. То је ваљда и разлог да никад нисам научио њемачки! Већ у петом разреду гимназије почео сам, да се „бавим“ политиком и новинарством, те написао прве ретке за новину, наравно против професора њемачког језика.

Од када сам почео да политички мислим био сам увијек антиклерикалац и Србофил – још више Србин, јер никада нисам правио разлике између Србина и Хрвата. Међу средњошколцима постојале су онда организације клерикалне, правашке (старчевићанске) и напредне омладине, а ја сам се одмах прикључио групи напредне омладине и био у првим редовима. Франковачке и клерикалне новине начелно нијесам читао. Нијесам могао, просто ми се грустило.

Већ у шестом и седмом разреду гимназије прочитао сам Ренанов *Животи Исуса Христа*, Нотаријев *Maiale nero (Dio contro Dio)*, Прудона, Херзена, Релија, Кропоткина, Бебела, Толстоја, Хуга, Золу, Достојевскија и друге. Примао сам чак и једну талијанску анархистичну ревију – мислим *Il progresso* и Нотаријеву антиклерикалну ревију *La Terza Italia*.

Талијане сам увијек мрзио једнаком мржњом, као и Аустро-Угарску.

У шестом разреду гимназије написао сам и штампао у *Хрватском ђаку* прву новелу. Прву и задњу. Пјесме нијесам никада пјевао. Покушао сам један једини пут, али није ишло.

И тако се довукох некако до осмог разреда гимназије и 6. јуна 1908, на велику жалост професора њемачког језика, положио сам матуру и постао „господин абитуријент“. *Али* то господство било је кратко. Прилике у мојој фамилији нијесу биле најружичастије. Дао сам се по пријатељу уписати на правничком факултету у Грацу, а ја ступим у одвјетничку канцеларију свога стрица као – писар.

У то вријеме сарађивао сам у социјалдемократском листу у Сплиту *Глас малога ђука*, те превео и посебно штампао књигу руског анархисте Петра Кропоткина *Омладини*.

Како видите, нагињао сам анархизму.

Иако нисам био члан социјал-демократске странке, сарађивао сам у њој и то из ових разлога: прво што је била изразито антиклерикална, револуционарна и антиаустријска, а друго социјализам је у Далмацију био импортиран из Трста и Италије, па су сплитски социјалисти интернационализам